

Бошко М. Бранковић¹
 Универзитет у Бањој Луци
 Филозофски факултет
 Катедра за историју

Оригинални научни рад

УДК 355.426(497.11):94(497.15)„1875/1876“

DOI 10.7251/SIC2508203B

COBISS.RS-ID 142899457

УЧЕСНИЦИ СРПСКОГ УСТАНКА У БОСНИ 1875–1878. ГОДИНЕ ИЗ ПАРОХИЈА ПРЕКАЈА И ПРЕОДАЦ

Апстракт: Аутор у тексту на основу архивске грађе, која се чува у Архиву Српске православне цркве у Београду, више објављених мемоара и сјећања, попут животописа Пере Креце, писама Артура Еванса и дјела насталих на основу туђих сјећања, која су написали Милан Карановић и Владимир Красић, доноси попис имена учесника српског устанка у Босни 1875–1878. године из села која су била у саставу парохија Прекаја и Преодац. Списак је у највећем обиму сачињен на основу заклетви које су потписивала два свједока, који су потврђивали да је подносилац молбе био учесник устанка 1875–1878. године. Потписане заклетве свједока биле су саставни дио документације у захтјеву за признавање статуса ратног добровољца након доношења одлуке Интерминистеријалног комитета при Министарству за социјалну политику Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 4. октобра 1922. године, да се учесницима устанка 1875–1878. године призна добровољачки статус на основу два свједока. Објављени списак не може се сматрати коначним, али у недостатку извора, за сада је једини и могуће га је кориговати на основу будућих налаза истраживања.

Кључне ријечи: Босна, устанак 1875–1878., статус, добровољац, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца/Југославија.

¹ bosko.brankovic@ff.unibl.org

Положај српског народа у посљедњем вијеку османске управе у Босни је био тежак, што је произвело покретање већег броја народних бунâ, од буне Јована Јанчића, почетком XIX вијека, преко буне Јовице Илића, устанка Луке Вукаловића, Пецијине буне, до великог српског устанка 1875. године. Срби су у овом бурном времену све више почели да постављају питање својих националних права пред османским властима у процесу реформи, тежећи аутономији или потпуном ослобођењу.² Муслимански феудалци у Босни били су жестоки противници реформи, што је положај хришћана додатно отежавало. У вријеме пропадања спахијско-тимарског система, муслимански феудалци у Босни од хришћана су узимали трећину жита, хришћани су морали бесплатно да раде на беглучкој земљи. Феудалци нису поштовали одлуку о регулисању питања протјеривања кметова са земље, плаћања накнаде за подизање зграда и извршење крчевине.³ Након Саферске наредбе из 1859. године, кметови су имали различите обавезе према феудалцима, у Босанској Крајини и Посавини беговима је давана трећина, у Херцеговини четвртина, а у Новопазарском санџаку четвртина или петина.⁴ Велики проблем представљало је вријеђање и неморално понашање муслиманских велепосједника према кметовима. Посебно пони-

² Бошко М. Бранковић, Боривоје Милошевић, „Османске реформе и буне српског народа у Босни и Херцеговини од 1829–1861. године – вријеме Јосифа Рајачића“, у зборнику: *Патријарх Јосиф Рајачић и његово доба (1785–1861)* (Сремски Карловци – Београд: Епархија сремска Српске православне цркве, Архив Српске православне цркве, 2017), 189.

³ Фуад Слипичевић и др., *Буне и устанци у Босни и Херцеговини у XIX вијеку* (Београд: Војноисторијски институт ЈНА, 1952), 25–26; Б. М. Бранковић, Б. Милошевић, „Османске реформе и буне српског народа у Босни и Херцеговини од 1829–1861. године...“, 194.

⁴ Ф. Слипичевић и др., *Буне и устанци у Босни и Херцеговини у XIX вијеку...*, 36; Васо Пелагић, „Историја босанско-херцеговачке буне“, у: *Изабрана дјела*, књ. III, избор и редакција Ристо Бесаровић (Сарајево: Веселин Маслеша, 1971), 75; Б. М. Бранковић, Б. Милошевић, „Османске реформе и буне српског народа у Босни и Херцеговини од 1829–1861. године...“, 194; Бошко М. Бранковић, „Од Милана до Раде, Вида и Јове – устаничка крв Милановића“, у зборнику: *Хајдуци у српској историји и памћењу* (Нови Сад: Матица српска, 2024), 84; Радован Субић, *Посљедњи вијек османске владавине Босном и Херцеговином (1788–1878)* (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, Институт за хуманистичке и друштвене науке, 2024), 150.

жавање је представљало неморално понашање према српским женама.⁵ „Тога времена српска је глава јефтинија била него пасија“.⁶

Основни узроци подизања српског устанка у Херцеговини и Босни 1875. године налазили су се у социјално-економским односима, јер су се све више заоштравале супротности између муслиманских феудалаца и хришћанских кметова, односно Срба. Стално повећавање пореза и неједнакост пред законом, изазвали су реакцију српског народа који је 1875. године подигао устанак.⁷ Срби су од султана тражили слободу вјере, укидање кулука и приреза на десетину, олакшице приликом убирања десетине, заштиту од насиља државних органа и домаћих муслимана, као и једнакост народа.⁸

Након доласка Голуба Бабића у Босанску Крајину и покретања устаничких акција у септембру 1875. године,⁹ дио мушких становника села Прекаја, Преодац, Мотике, Црни Врх, Бунчевац, Видово Село, Жупица, Љесковица, Мокроноге, Роре и Шајиновац ступио је у устаничке редове. У току устанка, на територији ових села води-

⁵ Војислав Богичевић, „Стање раје у Босни и Херцеговини пред устанак 1875–1878. године“, *Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине*, II (1950): 176; Ф. Слипичевић и др., *Буне и устанци у Босни и Херцеговини у XIX вијеку...*, 25–26; Dionizije Marinković, *Moji doživljaji, priredio za štampu Vojislav Bogičević*, (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1966), 116–118. Aleksa Ivić, *Fragmenti iz istorije Bosanskog ustanka 1875. i 1876. god.* (Banja Luka: Бечједа, 2006), 13 (Fototipско izdanje).

⁶ D. Marinković, *Moji doživljaji...*, 121.

⁷ Милан Карановић, *Четовање војводе Петра Мркоњића по Босанској Крајини 1875–76. По причању његовог четника-посилног* (Сарајево: Штампарија Петра Н. Гаковића, 1921), 7–8; Ф. Слипичевић и др., *Буне и устанци у Босни и Херцеговини у XIX вијеку...*, 112; Милорад Екмечић, „Почетак Босанског устанка 1875. године“, *Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине*, VI (1954): 304–305; В. Пелагић, *Историја босанско-ерцеговачке буне...*, 77–78; Јако Baltić, *Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vremena u Bosni*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao Andrija Zirdum (Sarajevo: Veselin Masleša, 1991), 275; Милорад Екмечић, „Српски народ у Турској од средине XIX века до 1878.“, у: *Историја српског народа*, V–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 510; Милорад Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878*, у: *Сабрана дела*, књ. 1 (Нови Сад: Православна реч, Архив Војводине, 2021), 29; Б. М. Бранковић, „Од Милана до Раде, Вида и Јове...“, 85–86.

⁸ Milorad Ekmečić, „Politički neuspesi i predominacija Austrije na Balkanu 1875–1903“, у: *Istorija Jugoslavije* (Београд: Prosveta, 1972), 316; Васиљ Поповић, *Источно питање: историјски преглед борбе око опстанка османлијске царевине у Леванту и на Балкану* (Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ, 1996), 187; Бошко М. Бранковић, „Четири писма српском митрополиту Михаилу из 1878. и 1879. године“, *Радови*, 22 (2015): 22; Бошко М. Бранковић, „Митрополит Михаило и устанак Срба у Босни 1875–1878. године“, у зборнику: *Устанак Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878. године* (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет), 33; Б. М. Бранковић, „Од Милана до Раде, Вида и Јове...“, 86.

⁹ Васа Чубриловић, *Босански устанак 1875–1878*. (Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ, 1996), 83; М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 150, 152.

ле су се различите устаничке активности. Према свједочењу Пере Креце, крајем јануара и почетком фебруара 1876. године у селу Црни Врх, које је у том периоду било честа станица устаницима, завладала је глад, а поред глади „становници“ тог села постале су и тјелесне ваши.¹⁰

Приликом напада на Унац крајем марта 1876. године, устаници су окупљали сељаке из околних села у чете, и то из сваке куће је ишао по један. Напад на Унац био је добро осмишљен и организован, што је довело до буђења великог броја Срба у Босанској Крајини. Након што је Унац заузет, дошло је до подизања побуне и у селима око Гламоча.¹¹ За војводу на челу устаника из тог краја, Голуб Бабић је поставио Перу Крецу. О именовању за војводу Крецо је у свом дневнику забиљежио сљедеће: „Један дан дође Биле Савић из Гламоча од Црног Вр’а у Малешевце и донесе писмо војводи Голубу. „Војвода, сунце жарко, ми смо се дигли за часни крст, дај пушака и праха и Крецу Перу да нам буде војвода.“ Голуб: „’Оћеш Крецо“? Ја једва дочекам, јер тамо имам познатих – Билу Савића, поштена Марчета из Прекаје и Стевандића Матића из Пољица (...) Одосмо преко Унца и Мокронога те у Љесковици ноћимо код Тривуна Лукача.“¹² У Љесковици је Крецо пописао и прикупио преко 500 устаника из осам околних села.¹³ Након формирања чете, Крецо се кретао на релацији између Црног Врха и Рора и пазио на кретање гламочких Турака.¹⁴ У прољеће 1876. године, Љесковица, Црни Врх, Мотике, Пољице и Прекаја су били рута на којој су се водиле борбе чете војводе Пере Креце са Турцима.¹⁵

Видово Село се пред Васкрс 1876. године нашло на путу чете војводе Вида Милановића приликом преласка из Великог Тичева у кланац Руњевица након што су Турци разбили чету Пере Креце

¹⁰ Перо Крецо, *Животопис. Биљешке из Српског устанка у Крајини 1875–1878. године*, приредили Радован М. Пилиповић и Бошко М. Бранковић (Београд – Дрвар, 2018), 27.

¹¹ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 292.

¹² П. Крецо, *Животопис...*, 35.

¹³ П. Крецо, *Животопис...*, 35; М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 292.

¹⁴ Владимир Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год. Грађа за новију српску историју рата за ослобођење*, приредио и написао поговор Радован Субић (Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске, Архив Републике Српске, 2021), 130, 132, 133; П. Крецо, *Животопис...*, 35–36.

¹⁵ П. Крецо, *Животопис...*, 36–39.

изнад Гламоча.¹⁶ Устаници су коначиште у Видовом Селу нашли и у јулу, када су се пребацивали са Каменице у намјери да нападну турске трупе које су се налазиле у горњем Унцу.¹⁷ Видово Село се, заједно са селом Подић, у јулу нашло на мети гламочких Турака. У том походу, гламочки Турци, вођени Ахмет-бегом Филиповићем извршили су пљачку, паљење и масовна убиства у овим селима. О овом масакру Артур Еванс је на основу свједочења свједока из ових села забиљежио сљедеће: „Прошле године, на дан 12. јула, око два сата после подне, сељаци су из овог краја били на раду у пољу. Изненада се од Гламоча појавила велика група башибозука под вођством Ахмет-бега Филиповића из истог места. Башибозуци су неке сељаке похватили и побили доле у пољу, а друге у самим кућама. Тад су пала двадесет и три голорука сељака: девет из села Подића и четрнаест из Видова Села (...) Међу жртвама двоје је деце, једно од пет, друго од десет година. Сеоског попа Дамјана Штрбца исекли су Турци на комаде, Стану Штрбац, жену попову, исекли су ја-таганом по грудима, а њихову ћерку Милицу ранили у руку. Турци су села претходно опљачкали, па попалили и тад побегли у Гламоч носећи главе већине жртава.“¹⁸

Црни Врх је послѣ Преображења 1876. године био попрште кратког сукоба између устаника војводе Пере Креце, Биле Савића и Симе Краља, због пљачкања српских села Пецка, Подгорје и у околини Купреса, које су вршиле чете Биле Савића и Симе Краља.¹⁹ Преодац је био мјесто окупљања устаника 29. августа приликом преласка ка селу Алапић изнад Гламоча, како би осујетили турски покушај пребацивања трупа из Ливна преко овог села ка Пилиповића Оцаку који је био главна мета напада.²⁰

Примирје које је договорено између Србије и Османског царства у јесен 1876. године било је обавезујуће и за српске устанике у Босни.²¹ Из Србије је стигла наредба „по којој и између устаника

¹⁶ П. Крецо, *Животопис...*, 39–40; В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 133–134;

¹⁷ В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 149.

¹⁸ Arthur John Evans, *Ilirska pisma* (Banja Luka: Besjeda, Grafid, 2009), 28–29.

¹⁹ П. Крецо, *Животопис...*, 65–66.

²⁰ В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 164.

²¹ Сузана Рајић, *Спољна политика Србије између очекивања и реалности 1868–1878* (Београд: Српска књижевна задруга, 2015), 505; М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 381;

и Турака босанских имају престати непријатељства.“²² Јован Ристић наредио је пуковнику Милету Деспотовићу, да се мора „спо-разумети са командантима непријатељске војске за демаркацио-ну линију и поштовати примирје.“²³ Према опису Владимира Кра-сића, та линија је ишла рутом „спрам Лијевна: Ражњева Главица и Шатор Планина; спрам Гламоча: Преодац и Црни Врх с Рорима; спрам Кључа: Клековача Планина; спрам Петровца: Црвљивица и Осјеченица (планине); спрам Бјелаја: Бјелајска Планина и Стјења-ни и спрам Вакупа: Мартин Брод.“²⁴ Територија²⁵ коју су устаници држали већим дијелом је била пуста, села попаљена, а у њима није било турских војних посада.²⁶

Крајем јануара 1877. године пуковник Милета Деспотовић је у пратњи војводе Пере Креце обишао чету Стојана Вашалића у Ви-довом Селу. Како је прошла наведена посјета Крецо је у свом днев-нику забиљежио: „Ајдемо Крецо на Видово Село и ти ћеш са мном“. Пођемо. Ја сам напрво писао Стојану Вашалићу: „Ето генерала, са-купи чету у реду дочекај“. Дођемо на Видово Село, нађосмо у Стоја-на Вашалића све у реду.“²⁷ Артур Еванс је посјетио село Преодац по-четком фебруара 1877. године, у којем је затекао полупразно село и глад. О својој посјети селу Еванс је забиљежио: „Јутрос смо око шест и тридесет напустили Тичево и продужили другим планин-ским пролазом. Остављајући планину Шатор, после двочасовног јахања стигли смо у друго поље и село Преодац. Турци још нису успели да продру доведе. Пола становништва је још овде. Друга по-ловина је напустила село јер није било кукуруза за сејање и сада се налазе међу избеглицама у Стрмици. Колибе су празне и већ на-

Предраг М. Вајагић, *Добровољци војске Краљевине Србије – деветорица браће Вајагић* (Нови Сад: Друштво наставника историје Бачке Паланке, Удружење „Браћа Вајагић“, 2018), 36.

²² В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 175.

²³ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 381.

²⁴ В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 176.

²⁵ Артур Еванс је био мишљења да су устаници држали територију већу од 1.000 миља ква-дратних (преко 1.610 километара квадратних), док је Миле Трњаковић сматрао да је та територија била величине између 2.300 и 2.500 километара квадратних. А. Ј. Evans, *Ilirska pisma...*, 2; Mile Trnjaković, „Значај слободне територије Црних Поточа у Босанском устанку 1875–1878. године“, у зборнику: *Међународни научни скуп поводом 100-годишнице устанка у Босни и Херцеговини, другим балканским земљама и Источној кризи 1875–1878. године*, том II (Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, 1977), 250.

²⁶ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 382.

²⁷ П. Крецо, *Животопис...*, 72.

пола пропале, јер су избеглице понеле и дрвене делове кровова за огрев. На малом потоку још стоји неколико воденица, али су воденичари отишли.“²⁸ За разлику од многих других села која је посетио, Еванс каже да Преодац није био спаљен.²⁹

Почетком љета 1877. године Крецо је по наређењу пуковника Деспотовића прикупљао храну за устанике по селима: Тичево, Подић, Преодац, Роре, Поповићи, Црни Врх, Стекеровци и Отковица.³⁰ Разлог за ову активност је било затварање границе од стране Аустрије. Након пада Црних Потока почетком августа 1877. године, устаничка војска је разбијена а сам устанак је доживио потпуни слом.³¹ Устаници су прије пада Црних Потока под контролом, очишћене од турских трупа, имали многа села овог краја, а међу њима: Мокроноге, Видово Село, Љесковица, Прекаја, Роре, Пољице и Преодац.³² Покушај обнављања устаничких активности није уродио плодом. Иако су на терену неке чете имале и до стотину људи, већина је бројала много мање. Посебан проблем је представљала чињеница да те чете нису биле на окупу као што су биле прије пада Црних Потока.³³ Ове чете су, умјесто великих војних акција, предузимале мале изоловане нападе, који су Турцима представљали неугодност, али не велики проблем.³⁴ Берлински конгрес 1878. године је срушио све наде устаника, једног окупатора је замијенио други. На остваривање одређених права морали су чекати до ослобођења од аустроугарске окупације и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Краљевине Југославије, 1918. године.

Питање аграрне реформе у новој држави најавио је регент Александар Карађорђевић у свом прогласу од 6. јануара 1919. године, којим је било јасно назначено да ће у новој држави бити укинута заостали феудални односи и да ће сиромашним сељацима бити дато право на земљишни посјед, уз истовремену надокнаду дота-

²⁸ А. Ј. Еванс, *Ilirska pisma...*, 27.

²⁹ Исто, 41.

³⁰ П. Крецо, *Животопис...*, 81.

³¹ В. Чубриловић, *Босански устанак 1875–1878...*, 234–236; М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 445–447.

³² В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 204.

³³ В. Чубриловић, *Босански устанак 1875–1878...*, 236; М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 476.

³⁴ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875–1878...*, 478; П. М. Вајагић, *Добровољци војске Краљевине Србије...*, 37.

дашњим власницима земље.³⁵ Аграрна реформа је званично покренута 25. фебруара 1929. године, након што су усвојене *Претходне одредбе за примену аграрне реформе*.³⁶

Добровољци су као посебна категорија субјеката аграрне реформе признати прије завршетка Првог свјетског рата, односно прије почетка извођења аграрне реформе. Ово се види из одлуке Министарског савјета српске владе, која је донијета на Крфу 29. фебруара 1917. године, којом је било дефинисано да ће свако лице које добровољно ступи у српску војску и учествује у предстојећим борбама након завршетка рата у ослобођеној домовини у знак захвалности добити довољно обрадиве земље за насељавање.³⁷ Добровољци су у *Претходним одредбама за примену аграрне реформе*

³⁵ Milivoje Erić, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941. god.* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1958), 153; Atif Purivatra, „Političke partije prema agrarnoj reformi u Bosni i Hercegovini neposredno poslije 1918. godine“, *Prilozi*, III/3 (1967): 90; Milan Gaković, „Rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini 1918–1921.“, *Prilozi*, VI/6 (1970): 31; Сава Живков, *Аграрно законодавство Југославије 1918–1941.* (Нови Сад: Матица српска, 1976), 29; Nusret Šehić, *Bosna i Hercegovina 1918–1925.* (Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 1991), 51; Богдан Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941.* (Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918., њихових потомака и поштовалаца, Службени лист СРЈ, 2002), 66, 100, 117; Гојко Маловић, „Установе аграрне реформе Краљевине Југославије 1919–1941“, *Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе*, 1–2 (2006): 9; Gordana Drakić, „Kolonizacija u međuratnoj jugoslovenskoj državi“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 3 (2008): 266; Срђан Милошевић, „Аграрно питање – „свето питање“: идеолошки оквир међуратне реформе у Југославији“, *Токови историје*, 1–2 (2008): 152; Милан Гулић, *Југословенска држава 1918–2006. Од Прводецембарског акта до Мајског референдума* (Београд: Институт за савремену историју, 2023), 134.

³⁶ Архив Републике Српске Бања Лука, Краљевска банска управа Врбаске бановине Бања Лука, Колонизација (1931–1940), 33, III-33/32-84; М. Erić, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941...* 156; А. Purivatra, „Političke partije prema agrarnoj reformi u Bosni i Hercegovini...“, 95; М. Gaković, „Rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini...“, 32–33; С. Живков, *Аграрно законодавство Југославије 1918–1941...*, 36; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 66, 100–101; Гордана Дракић, „Органи спровођења аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2 (2006): 44; Г. Маловић, „Установе аграрне реформе Краљевине Југославије...“, 9–10; G. Drakić, „Pravni propisi o agrarnoj reformi...“, 282; G. Drakić, „Kolonizacija u međuratnoj jugoslovenskoj državi...“, 266; С. Милошевић, „Аграрно питање...“, 153; Богдан Шекарић, Димитрије Михајловић, *Стрма равница. Сто година од колонизације Војводине 1921. године* (Нови Сад: Музеј Војводине, 2021), 17; М. Гулић, *Југословенска држава 1918–2006...*, 134.

³⁷ М. Erić, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941...*, 246; С. Живков, *Аграрно законодавство Југославије 1918–1941...*, 27; Sajma Sarić, „Prilog proučavanju kolonizacije u Bosni i Hercegovini od 1918–1934.“, *Prilozi*, XIV/14–15 (1978): 416; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 150–151; G. Drakić, „Kolonizacija u međuratnoj jugoslovenskoj državi...“, 267–268; С. Милошевић, „Аграрно питање...“, 151–152; Мара Шовљаков, *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку после Првог и Другог светског рата* (Бањалука – Нови Сад: Архив Војводине, Архив Републике Српске, Удружење архивских радника Републике Српске, 2021), 95.

узгредно поменути у дијелу гдје се наводи ко има првенство приликом подјеле великих посједа.³⁸ Убрзо је избило незадовољство међу добровољцима због начина подјеле земље, што је резултовало доношењем *Уредбе о добровољцима* у децембру 1919. године. Овом *Уредбом* утврђено је ко се може третирати као добровољац и ко је надлежан за издавање добровољачких увјерења, а то су могли бити држављани Краљевине СХС који су као редови или подофицири добровољно ступили у српску војску закључно са 18. новембром 1918. године и у њој остали до демобилизације или из ње отпуштени редовним путем као неспособни.³⁹ Ова *Уредба* претворена је у закон 30. децембра 1921. године, који је ступио на снагу 24. марта 1922. године.⁴⁰ У односу на *Уредбу*, у члану 1. овог *Закона*, који је дефинисао ко се сматра добровољцем, додат је став 2, који је гласио: „Поред именованих категорија добровољаца могу се, решењем Министарства Војног и Морнарице, а по одобрењу Министарског Савета, признати за добровољце и друга лица за која буде утврђено, да су својим радом и пожртвовањем помогли остварењу народног ослобођења и уједињења начином истим или сличним ономе, предвиђеном у претходном ставу.“⁴¹

Регулисање статуса учесника Босанскохерцеговачког устанка 1875–1878. године почело је одлуком Интерминистеријалног комитета при Министарству за социјалну политику Краљевине СХС, од 4. октобра 1922. године. Овом одлуком признавао се добровољачки статус учесницима устанка 1875–1878. године. Основни проблем је лежао у доказивању учешћа у устанку јер нису постојали спискови учесника. Како би се овај проблем превазишао, докази-

³⁸ S. Sarić, „Prilog proučavanju kolonizacije...“, 416; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 69, 151; G. Drakić, „Pravni propisi o agrarnoj reformi...“, 283; G. Drakić, „Kolonizacija u međuratnoj jugoslovenskoj državi...“, 267; М. Шовљаков, *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку...*, 97.

³⁹ S. Sarić, „Prilog proučavanju kolonizacije...“, 417; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 152; G. Drakić, „Kolonizacija u međuratnoj jugoslovenskoj državi...“, 268; М. Шовљаков, *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку...*, 97, 105.

⁴⁰ *Закон о добровољцима од 24. марта 1922. године* (Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1922); Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 157; G. Drakić, „Kolonizacija u međuratnoj jugoslovenskoj državi...“, 270–271; М. Шовљаков, *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку...*, 109.

⁴¹ *Закон о добровољцима од 24. марта 1922. године* (Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1922); Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 157.

вање добровољачког статуса је вршено на основу писане изјаве два свједока.⁴² Овакав начин доказивања учешћа у устанку довео је до великог броја захтјева Министарству за социјалну политику за признавање добровољачког статуса, не само живих учесника устанка, већ и наслједника или ближе родбине погинулих или умрлих учесника устанка, као што су синови, унуци, стричевићи, нећаци, снахе, рођаци и др., што се види и из извјештаја овога министарства упућеног Министарству војске и морнарице од 3. јула 1923. године, када је ово министарство постало надлежно за издавање добровољачких увјерења. У истом извјештају је наведено „да се даље издавање уверења обуставља и то питање поново разматра на седници Интерминистеријалног комитета.“⁴³ Овај комитет је на својој сједници од 10. марта 1924. године, по овом питању, донио рјешење да се може признати својство добровољачко само живим учесницима устанка из 1875–1878. године.⁴⁴ Након овог рјешења „мишљење Министарства војске и морнарице било је да се за добровољце признају сви живи устаници из Босне и Херцеговине који су учествовали у устанку 1875–1878. године, и то на основу два сведока.“ Министарски савјет је усвојио овај приједлог на својој сједници 30. марта 1924. године.⁴⁵

Од проглашења *Закона о добровољцима* у децембру 1921. године до друге половине 1928. године усљедила је измјена и допуна тог прописа ко се сматра добровољцем, као и обавеза и права оних којима је признат статус добровољца, те надлежности органа управе за спровођење одредби закона.⁴⁶ Све наведено довело је до усвајања новог *Закона о добровољцима* 31. августа 1928. године.

⁴² С. Живков, *Аграрно законодавство Југославије 1918–1941...*, 54; Богдан Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији 1918–1941. године (II)“, *Добровољачки гласник*, VII/9 (1997): 113; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 157; М. Шовљаков, *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку...*, 109.

⁴³ Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 113; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 157–158.

⁴⁴ С. Живков, *Аграрно законодавство Југославије 1918–1941...*, 54; Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 113–114; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 158; М. Шовљаков, *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку...*, 110.

⁴⁵ Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 113–114; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 158.

⁴⁶ Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 115–116; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 161.

Овим законом било је дефинисано сљедеће: „Доброволац је сваки онај који је у току ратова својевољно ступио у српску или црногорску војску закључно до 5. новембра 1918. године и остао на војној дужности до демобилизације или је од војне дужности раније био ослобођен, било као неспособан, било због државних потреба. Доброволац је и онај, који је до рата 1912. године или у ратовима од 1912. године до 5. новембра 1918. године својевољно, активним учешћем скопчаним са пожртвовањем, помагао остварењу народног ослобођења и уједињења.“⁴⁷ У складу са ранијим измјенама, одлуку о признавању статуса добровољца доносило је Министарство војске и морнарице, с тим да је претходно прибављено мишљење Интерминистеријалног комитета, који је имао улогу савјетодавног органа.⁴⁸

Како би се регулисали: право на добровољачко својство; услови за стицање добровољачког својства; подношење молби и добијање добровољачког увјерења; подаци о добровољцима; поступак прегледања докумената и врста докумената који доказују активности добровољаца; надлежности код рјешавања добровољачких увјерења Министарства војске и морнарице и Интерминистеријалног комитета и административно пословање и вођење евиденције о добровољцима, Министарство војске и морнарице је 1. децембра 1928. године донијело *Правилник за извршење Закона о добровољцима*.⁴⁹ „Правилником су дате измене и допуне које су обављане у времену од 1921–1928. године путем уредби, наредби и решења.“⁵⁰ Према овим измјенама добровољцима су се, између осталих, сматрали и „сви устаници“⁵¹ из ратова 1875–1878. рођени до 1860. године и били живи до 30. марта 1924. године.⁵²

⁴⁷ Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 116; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 161.

⁴⁸ Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 116; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 161.

⁴⁹ Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 116; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 161–162.

⁵⁰ Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 117; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 162.

⁵¹ У прописима о добровољцима за учеснике устанка 1875–1878. година користио се термин „ушаше“. Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 163.

⁵² Б. Лекић, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији...“, 117; Б. Лекић, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији...*, 163.

Након што је обнародована одлука да ће се учесницима Босанско-херцеговачког устанка 1875–1878. године уз два свједока признавати статус добровољца и све привилегије које уз тај статус иду почеле су се давати заклетве о учешћу у устанку. У селима: Бунчевац, Видово Село, Жупица, Љесковица, Мокроноге, Мотике, Прекаја, Преодац и Шајиновац, заклетве су се давале свештенику из Прекаје Марку М. Савићу. Исправност заклетви потврђивао је срески поглавар у Гламочу. Заклетве дате у априлу 1923. године, које су биле попуњене на штампаним формуларима или написане руком према истој формулацији која се попуњавала у штампаној верзији, ишле су као прилог уз захтјев којим се тражило признавање статуса добровољца. Захтјеви, који су били сачињени у виду формулара достављени су Министарству социјалне политике у Београду. У формуларима је требало навести у којим борбама је тражитељ статуса добровољца учествовао у току устанка 1875–1878. године. Након тога, шаблонски је навођено сљедеће: „Пошто немам никаквих докумената о истинитости мојих навода то молим да ми се на основу приложене заклетве и према решењу Интерминистеријалног Комитета број 32840 од 4/9. 1922. изда уверење о мом добровољачком својству.“⁵³

Према сачуваној архивској грађи, која се налази у Архиву Српске православне цркве у Београду, свештеник Марко М. Савић је у априлу 1923. године извршио заклетве за 40 учесника устанка. Од тога у Бунчевцу 2, Видовом Селу 6, Жупици 2, Љесковици 3, Мокроногама 7, Мотикама 1, Прекаји 16, Преодцу 2 и Шајиновцу 1.⁵⁴ Овдје треба додати да су се заклетве давале и касније, што се види из других архивских докумената. У прилог овоме свједочи и писмо из 1933. године, које је народни посланик Богољуб Кујунџић послао свештенику Марку М. Савићу. Кујунџић се у то вријеме залагао за продужетак рока за подношење молби учесника устанка 1875–1878. године за добијање статуса добровољца и стицања државне пензије.⁵⁵

Списак учесника српског устанка 1875–1878. године из наведених села, иако се не може сматрати коначним, добија на значају

⁵³ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Радован Пилиповић, *Прекаја парохија у Босанској Крајини (1878–2008)* (Бања Лука – Босански Петровац: Епархија бихаћко-петровачка Српске православне цркве, 2009), 123.

јер до сада није објављен општи списак учесника устанка са територије Босанске Крајине. Списак добија и на вриједности ако се зна да у „19. веку међу устаницима из Србије и са српских етничких простора у Аустроугарској монархији и Отоманском царству, нису постојала званично организована борачка удружења, савези и организације.“⁵⁶ Прво такво удружење формирано је у септембру 1903. године, након што су „добровољци, учесници српско-турског рата 1876–1878. и босанско-херцеговачког устанка 1875–78, јуна 1903, на пријему код краља Петра I Карађорђевића предложили формирање организација добровољаца које би окупиле родољубе и бринуле се о сталешким и другим питањима добровољаца.“⁵⁷ Удружење је добило назив *Савез добровољаца Краљевине Србије*.⁵⁸

Списком имена учесника српског устанка 1875–1878. године из парохија Прекаја и Преодац, који је састављен на основу пронађене грађе у Архиву Српске православне цркве у Београду, на један скроман начин се одаје почаст српском крајишком сељаку који је терет српског устанка 1875–1878. године изнио на својим плећима.

СПИСАК ИМЕНА УЧЕСНИКА СРПСКОГ УСТАНКА 1875–1878. ГОДИНЕ САСТАВЉЕН НА ОСНОВУ САЧУВАНИХ ЗАКЛЕТВИ ИЗ АПРИЛА 1923. ГОДИНЕ УЗ ДОПУНУ СА ИМЕНИМА КОЈА СЕ СПОМИЊУ У ДРУГИМ ИЗВОРИМА

Бунчевац:

- 1) Илија (Никола) Глијаковић, рођен 1856. године. Свједоци: Петар Петковић из Жупице (рођен 1834. године) и Илија Ковачевић из Љесковице (рођен 1854. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁵⁹

⁵⁶ Петар Опачић, „Добровољци Семберије у српско-турским ратовима 1876–1878. године“, *Добровољачки гласник*, XVII/29 (2007): 31.

⁵⁷ Хелена П. Јеринић, „Хуманитарна, родољубива и отаџбинска удружења, друштва и организације у Кнежевини и Краљевини Србији од друге половине 19. века до 1918. године“, *Добровољачки гласник*, XVII/29 (2007): 26.

⁵⁸ Исто, 26.

⁵⁹ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несрећена грађа.

- 2) Михајло Глијаковић. Свједоци: Петар Петковић из Жупице (рођен 1834. године) и Ђурађ Савић из Мотика. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶⁰
- 3) Јосип Караћ. Нема текста заклетве.⁶¹

Видово Село:

- 1) Петар Бајић. Свједоци: Илија Кнежевић из Видовог Села (рођен 1841. године) и Лако Ковић из Видовог Села (рођен 1837. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶²
- 2) Ђурађ (Андрија) Гвозденовић. Свједоци: Илија Кнежевић из Видовог Села (рођен 1841. године) и Перо Гвозденовић из Видовог Села (рођен 1856. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶³
- 3) Марко Гвозденовић, рођен 1843. године. Свједоци: Давид Гајановић из Мокронога (рођен 1851. године) и Перо Гвозденовић из Видовог Села (рођен 1856. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶⁴
- 4) Перо Гвозденовић, рођен 1856. године. Свједоци: Илија Кнежевић из Видовог Села (рођен 1841. године) и Марко Гвозденовић из Видовог Села (рођен 1843. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶⁵

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Исто.

⁶² Исто.

⁶³ Исто.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Исто.

- 5) Јандрија Јаблановић, рођен 1835. године. Свједоци: Илија Кнежевић из Видовог Села (рођен 1841. године) и Давид Гајановић из Мокронога (рођен 1851. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶⁶
- 6) Стојан Кукрић. Свједоци: Илија Кнежевић из Видовог Села (рођен 1841. године) и Лако Ковић из Видовог Села (рођен 1837. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶⁷

Жупица:

- 1) Пантелија Видовић. Свједоци: Пане Шешум из Љесковице (рођен 1848. године) и Петар Петковић из Жупице (рођен 1834. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶⁸
- 2) Петар Петковић, рођен 1834. године. Свједоци: Обрад Шкрбић из Прекаје (рођен 1853. године) и Ђурађ Милаковић из Мрђа. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁶⁹

Љесковица:

- 1) Јово (Јово) Бијељац. Свједоци: Лазо Краљ из Прекаје (рођен 1830. године) и Перо Чичић из Мрђа. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁷⁰
- 2) Јован Бијељац. Свједоци: Пане Шешум из Љесковице (рођен 1848. године) и Тома Шешум из Љесковице (рођен 1846. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламо-

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Исто.

чу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁷¹

3) Јован Бијељац. Нема текста заклетве.⁷²

4) Стојан Бијељац. Свједоци: Пане Шешум из Љесковице (рођен 1848. године) и Тома Шешум из Љесковице (рођен 1846. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁷³

5) Илија Лукач. Нема текста заклетве.⁷⁴

Мокроноге:

1) Пане (Саво) Бајић. Свједоци: Илија Башић из Мокронога (рођен 1830. године) и Давид Шобат из Мокронога (рођен 1848. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁷⁵

2) Илија (Мијо) Башић, рођен 1830. године. Свједоци: Перо Бајић из Мокронога и Ђуро Михајловић из Мокронога. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁷⁶

3) Вид (Стојан) Вашалић, рођен 1855. године. Свједоци: Илија Башић из Мокронога (рођен 1830. године) и Лако Ковић из Видовог Села (рођен 1837. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁷⁷

4) Стојан Вашалић.⁷⁸

5) Јован (Давид) Гајановић. Свједоци: Миле Гајановић из Мокронога и Михајло Бајић из Мокронога. Заклетву је извршио 30.

⁷¹ Исто.

⁷² Исто.

⁷³ Исто.

⁷⁴ Исто.

⁷⁵ Исто.

⁷⁶ Исто.

⁷⁷ Исто.

⁷⁸ П. Крецо, *Животопис...*, 33, 71, 72; В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 135.

априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁷⁹

6) Вид (Перо) Гвозденовић. Свједоци: Вид Вашалић из Мокронога (рођен 1855. године) и Илија Башић из Мокронога (рођен 1830. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁸⁰

7) Илија Гвозденовић. Свједоци: Илија Башић из Мокронога (рођен 1830. године) и Илија Кнежевић из Видовог Села (рођен 1841. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁸¹

8) Пане (Дмитар) Лазић. Свједоци: Перо Бајић из Мокронога и Давид Шобат из Мокронога (рођен 1848. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁸²

9) Стојан Медаревић, рођен 1846. године. Свједоци: Вид Медаревић из Мокронога (рођен 1843. године) и Бојан Медаревић из Мокронога (рођен 1856. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁸³

Мотике:

1) Мијо Савић,⁸⁴ рођен 1855. године. Свједоци: Петар Петковић из Жупице (рођен 1834. године) и Пане Шешум из Љесковице (рођен 1850. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁸⁵

⁷⁹ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Исто.

⁸² Исто.

⁸³ Исто.

⁸⁴ П. Крецо, *Животопис...*, 36.

⁸⁵ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.

Пољице:

- 1) Ристо Матић.⁸⁶

Прекаја:

- 1) Тома Вуцеља.⁸⁷
- 2) Јован (Давид) Кесић, рођен 1840. године. Свједоци: Илија Марчета из Прекаје (рођен 1852. године) и Вид Краљ из Прекаје (рођен 1850. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁸⁸
- 3) Вид (Лазо) Краљ, рођен 1850. године. Свједоци: Јован Стевандић из Прекаје и Пеша Марчета из Прекаје (рођен 1840. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁸⁹
- 4) Лазо Краљ,⁹⁰ рођен 1830. године. Свједоци: Тома Вуцеља из Прекаје (рођен 1848. године) и Илија Ковачевић из Љесковице (рођен 1854. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹¹
- 5) Симо Краљ.⁹²
- 6) Стеван (Станко) Краљ, рођен 1841. године. Свједоци: Вид Краљ из Прекаје (рођен 1850. године) и Тома Вуцеља из Прекаје (рођен 1848. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹³
- 7) Илија (Тривун) Лукач. Свједоци: Петар Петковић из Жупице (рођен 1834. године) и Пане Шешум из Љесковице (рођен 1848. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Са-

⁸⁶ П. Крецо, *Животопис...*, 36.

⁸⁷ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа; П. Крецо, *Животопис...*, 30; В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 180, 211.

⁸⁸ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.
⁸⁹ Исто.

⁹⁰ П. Крецо, *Животопис...*, 36.

⁹¹ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.

⁹² А. Ј. Evans, *Ilirska pisma...*, 30, 35; П. Крецо, *Животопис...*, 38, 66, 72; В. Красић, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год...*, 142.

⁹³ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.

вић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹⁴

- 8) Вид (Танасије) Марчета, рођен 1843. године. Свједоци: Лазо Краљ из Прекаје (рођен 1830. године) и Лазо Марчета из Прекаје (рођен 1852. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹⁵
- 9) Дмитар (Никола) Марчета. Свједоци: Пеша Марчета из Прекаја (рођен 1840. године) и Лазо Марчета из Прекаје (рођен 1852. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹⁶
- 10) Лазо Марчета, рођен 1852. године. Свједоци: Вид Стевандић из Прекаје (рођен 1832. године) и Тома Вуцеља из Прекаје (рођен 1848. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹⁷
- 11) Лазо (Стојан) Марчета. Свједоци: Пане Шешум из Љесковице (рођен 1850. године) и Тома Шешум из Љесковице (рођен 1846. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹⁸
- 12) Никола (Ђујо) Марчета. Свједоци: Стеван Матић из Пољица и Илија Марчета из Прекаје. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.⁹⁹
- 13) Пеша Марчета, рођен 1840. године. Свједоци: Ђурађ Ђукић из Преодца и Јован Салић из Преодца. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹⁰⁰

⁹⁴ Исто.

⁹⁵ Исто.

⁹⁶ Исто.

⁹⁷ Исто.

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ Исто.

¹⁰⁰ Исто.

- 14) Марко Савић¹⁰¹ из Прекаје. Свједоци: Петар Петковић из Жупице (рођен 1834. године) и Обрад Шкрбић из Прекаје. Заклетва није овјерена од стране среског поглавара у Гламочу. На заклетви нема податка који свештеник, када и гдје је извршио заклетву.¹⁰²
- 15) Вид (Јован) Стевандић, рођен 1832. године. Свједоци: Лазо Марчета из Прекаје (рођен 1852. године) и Лако Ковић из Видовог Села (рођен 1837. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹⁰³
- 16) Гајо Стевандић. Свједоци: Вид Стевандић из Прекаје (рођен 1832. године) и Јован Стевандић из Прекаје (рођен 1850. године). Заклетву је извршио свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹⁰⁴
- 17) Јован (Стеван) Стевандић. Свједоци: Вид Стевандић из Прекаје (рођен 1832. године) и Обрад Шкрбић из Прекаје (рођен 1853. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹⁰⁵
- 18) Обрад (Коста) Шкрбић, рођен 1853. године. Свједоци: Петар Петковић из Жупице (рођен 1834. године) и Јован Стевандић из Прекаје. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹⁰⁶
- 19) Стеван (Никола) Шкрбић. Свједоци: Тома Шешум из Љесковице (рођен 1846. године) и Пеша Марчета из Прекаје (рођен 1840. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹⁰⁷

¹⁰¹ П. Крецо, *Животопис...*, 36.

¹⁰² Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.

¹⁰³ Исто.

¹⁰⁴ Исто.

¹⁰⁵ Исто.

¹⁰⁶ Исто.

¹⁰⁷ Исто.

Преодац:

- 1) Илија Бошњак. Нема текста заклетве.¹⁰⁸
- 2) Јован (Петар) Будиша. Свједоци: Јован Стевандић из Прекаје и Вид Краљ из Прекаје (рођен 1850. године). Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹⁰⁹
- 3) Јован (Јован) Ђукић. Свједоци: Ђурађ Ђукић из Преодца и Јован Салић из Преодца. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹¹⁰
- 4) Илија Калаба. Нема текста заклетве.¹¹¹

Роре:

- 1) Раде Костадиновић. Нема текста заклетве. Био у чети Пере Креце.¹¹²
- 2) Јован Кукобат. Нема текста заклетве.¹¹³
- 3) Симо Лончар. Нема текста заклетве.¹¹⁴
- 4) Јован Лукајић. Нема текста заклетве.¹¹⁵
- 5) Лазо (Ђуро) Лукајић. Нема текста заклетве.¹¹⁶
- 6) Никола (Стојан) Руњић. Нема текста заклетве.¹¹⁷

Црни Врх:

- 1) Биле Савић.¹¹⁸
- 2) Периша Савић. Нема текста заклетве.¹¹⁹
- 3) Петрин Срдих¹²⁰

¹⁰⁸ Исто.¹⁰⁹ Исто.¹¹⁰ Исто.¹¹¹ Исто.¹¹² Исто.¹¹³ Исто.¹¹⁴ Исто.¹¹⁵ Исто.¹¹⁶ Исто.¹¹⁷ Исто.¹¹⁸ П. Крецо, *Животопис...*, 35, 36, 37, 65.¹¹⁹ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.¹²⁰ П. Крецо, *Животопис...*, 81.

Шајиновац:

- 1) Голуб Вјештица. Нема текста заклетве.¹²¹
- 2) Никола Вјештица. Нема текста заклетве.¹²²
- 3) Шпиро Вјештица. Нема текста заклетве.¹²³
- 4) Јован (Тодор) Зељковић. Свједоци: Тома Шешум из Љесковице (рођен 1846. године) и Јован Штрбац из Жупе. Заклетву је извршио 30. априла 1923. године у Гламочу свештеник Марко М. Савић из Прекаје. Заклетву је овјерио срески поглавар у Гламочу.¹²⁴
- 5) Стеван Мандић. Нема текста заклетве.¹²⁵
- 6) Перо Никашиновић. Нема текста заклетве.¹²⁶
- 7) Давид Новаковић. Нема текста заклетве.¹²⁷
- 8) Миле Радука. Нема текста заклетве.¹²⁸
- 9) Илија Штрбац. Нема текста заклетве.¹²⁹
- 10) Јован Штрбац. Нема текста заклетве.¹³⁰

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА**Архивска грађа:**

Архив Републике Српске Бања Лука
 Краљевска банска управа Врбаске бановине Бања Лука
 Архив Српске православне цркве Београд
 Црквена општина Прекаја

¹²¹ Архив Српске православне цркве Београд, Црквена општина Прекаја, несређена грађа.

¹²² Исто.

¹²³ Исто.

¹²⁴ Исто.

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ Исто.

¹²⁷ Исто.

¹²⁸ Исто.

¹²⁹ Исто.

¹³⁰ Исто.

Објављени извори:

Baltić, Jako, *Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vremena u Bosni*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao Andrija Zirdum (Sarajevo: Veselin Masleša, 1991).

Evans, Arthur John, *Ilirska pisma* (Banja Luka: Besjeda, Grafid, 2009).

Закон о добровољцима од 24. марта 1922. године (Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, 1922).

Крецо, Перо, *Животопис. Биљешке из Српског устанка у Крајини 1875–1878. године*, приредили Радован М. Пилиповић и Бошко М. Бранковић (Београд – Дрвар, 2018).

Marinković, Dionizije, *Moji doživljaji*, priredio za štampu Vojislav Bogićević, (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1966).

Литература:

Богичевић, Војислав, „Стање раје у Босни и Херцеговини пред устанак 1875–1878. године“, *Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине*, II (1950): 143–184.

Бранковић, Бошко М., „Четири писма српском митрополиту Михаилу из 1878. и 1879. године“, *Радови*, 22 (2015): 21–32.

Бранковић, Бошко М., „Митрополит Михаил и устанак Срба у Босни 1875–1878. године“, у зборнику: *Устанак Срба у Херцеговини и Босни 1875–1878. године* (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет), 33–43.

Бранковић, Бошко М., „Од Милана до Раде, Вида и Јове – устаничка крв Милановића“, у зборнику: *Хајдуци у српској историји и памћењу* (Нови Сад: Матица српска, 2024), 81–95.

Бранковић, Бошко М., Милошевић, Боривоје, „Османске реформе и буне српског народа у Босни и Херцеговини од 1829–1861. године – вријеме Јосифа Рајачића“, у зборнику: *Патријарх Јосиф Рајачић и његово доба (1785–1861)* (Сремски Карловци – Београд: Епархија сремска Српске православне цркве, Архив Српске православне цркве, 2017), 189–203.

Вајагић, Предраг М., *Добровољци војске Краљевине Србије – деветорица браће Вајагић* (Нови Сад: Друштво наставника историје Бачке Паланке, Удружење „Браћа Вајагић“, 2018).

Gaković, Milan, „Rješavanje agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini 1918–1921.“, *Prilozi*, VI/6 (1970): 9–116.

- Гулић, Милан, *Југословенска држава 1918–2006. Од Прводецембарског акта до Мајског референдума* (Београд: Институт за савремену историју, 2023).
- Дракић, Гордана, „Органи спровођења аграрне реформе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2 (2006): 43–52.
- Drakić, Gordana, „Pravni propisi o agrarnoj reformi u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 1–2 (2007): 281–290.
- Drakić, Gordana, „Kolonizacija u međuratnoj jugoslovenskoj državi“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 3 (2008): 265–277.
- Екмечић, Милорад, „Почетак Босанског устанка 1875. године“, *Годишњак Историјског друштва Босне и Херцеговине*, VI (1954): 267–305.
- Екмечић, Милорад, „Politički neuspesi i predominacija Austrije na Balkanu 1875–1903“, у: *Istorija Jugoslavije* (Београд: Prosveta, 1972), 315–334.
- Екмечић, Милорад, „Српски народ у Турској од средине XIX века до 1878.“, у: *Историја српског народа*, V–1 (Београд: Српска књижевна задруга, 1994), 447–526.
- Екмечић, Милорад, *Устанак у Босни 1875–1878*, у: *Сабрана дела*, књ. 1 (Нови Сад: Православна реч, Архив Војводине, 2021).
- Erić, Milivoje, *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941. god.* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1958).
- Живков, Сава, *Аграрно законодавство Југославије 1918–1941.* (Нови Сад: Матица српска, 1976).
- Ivić, Aleksa, *Fragmenti iz istorije Bosanskog ustanka 1875. i 1876. god.* (Banja Luka: Бесједа, 2006) – (Fototipско izdanje).
- Јеринић, Хелена П., „Хуманитарна, родољубива и отаџбинска удружења, друштва и организације у Кнежевини и Краљевини Србији од друге половине 19. века до 1918. године“, *Добровољачки гласник*, XVII/29 (2007): 7–30.
- Карановић, Милан, *Четовање војводе Петра Мркоњића по Босанској Крајини 1875–76. По причању његовог четника-посилног* (Сарајево: Штампарија Петра Н. Гаковића, 1921).
- Красић, Владимир, *Устанак у Босни од 1875. до 1878. год. Грађа за новију српску историју рата за ослобођење*, приредио и написао поговор Радован Субић (Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске, Архив Републике Српске, 2021).

- Лекић, Богдан, „Правне основе колонизације добровољаца у Југославији 1918–1941. године (II)“, *Добровољачки гласник*, VII/9 (1997): 113–122.
- Лекић, Богдан, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1918–1941*. (Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918., њихових потомака и поштовалаца, Службени лист СРЈ, 2002).
- Маловић, Гојко, „Установе аграрне реформе Краљевине Југославије 1919–1941“, *Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе*, 1–2 (2006): 9–19.
- Милошевић, Срђан, „Аграрно питање – „свето питање“: идеолошки оквир међуратне реформе у Југославији“, *Токови историје*, 1–2 (2008): 149–171.
- Опачић, Петар, „Добровољци Семберије у српско-турским ратовима 1876–1878. године“, *Добровољачки гласник*, XVII/29 (2007): 31–44.
- Пелагић, Васо, „Историја босанско-херцеговачке буне“, у: *Изабрана дјела*, књ. III, избор и редакција Ристо Бесаровић (Сарајево: Веселин Маслеша, 1971), 7–189.
- Пилиповић, Радован, *Прекаја парохија у Босанској Крајини (1878–2008)* (Бања Лука – Босански Петровац: Епархија бихаћко-петровачка Српске православне цркве, 2009).
- Поповић, Васиљ, *Источно питање: историјски преглед борбе око опстанка османлијске царевине у Леванту и на Балкану* (Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ, 1996).
- Purivatra, Atif, „Političke partije prema agrarnoj reformi u Bosni i Hercegovini neposredno poslije 1918. godine“, *Prilozi*, III/3 (1967): 87–98.
- Рајић, Сузана, *Спољна политика Србије између очекивања и реалности 1868–1878* (Београд: Српска књижевна задруга, 2015).
- Sarić, Sajma, „Prilog proučavanju kolonizacije u Bosni i Hercegovini od 1918 – 1934.“, *Prilozi*, XIV/14–15 (1978): 415–425.
- Слипичевић, Фуад, Пејовић, Петар, Бојић, Мехмедалија, Стијеповић, Никола, *Буне и устанци у Босни и Херцеговини у XIX вијеку* (Београд: Војноисторијски институт ЈНА, 1952).
- Субић, Радован, *Последњи вијек османске владавине Босном и Херцеговином (1788–1878)* (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, Институт за хуманистичке и друштвене науке, 2024).
- Trnjaković, Mile, „Значај слободне територије Црних Поточа у Босанском устанку 1875–1878. године“, у зборнику: *Међународни научни skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i Istočnoj krizi 1875–1878. godine*, том II (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1977), 247–257.

- Чубриловић, Васа, *Босански устанак 1875–1878*. (Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ, 1996).
- Шекарић, Богдан, Михајловић, Димитрије, *Стрма равница. Сто година од колонизације Војводине 1921. године* (Нови Сад: Музеј Војводине, 2021).
- Šehić, Nusret, *Bosna i Hercegovina 1918–1925*. (Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 1991).
- Шовљаков, Мара, *Колонизација Срба из Босне и Херцеговине у јужну Бачку после Првог и Другог светског рата* (Бањалука – Нови Сад: Архив Војводине, Архив Републике Српске, Удружење архивских радника Републике Српске, 2021).

Boško M. Branković

PARTICIPANTS OF THE SERBIAN UPRISING IN BOSNIA 1875-1878 FROM THE PARISHES OF PREKAJA AND PREODAC

Summary: *The author, based on archival materials kept in the Archives of the Serbian Orthodox Church in Belgrade, several published memoirs and memories, such as the biography of Pero Kreco, the letters of Arthur Evans and works based on other people's memories, written by Milan Karanović and Vladimir Krasić, provides a list of the names of participants in the Serbian uprising in Bosnia in the period 1875-1878 from villages that were part of the parishes of Prekaja and Preodac. The list was primarily compiled based on oaths signed by two witnesses, who confirmed that the applicant participated in the 1875-1878 uprising. The signed oaths of the witnesses were an integral part of the documentation in the request for recognition of the status of a war volunteer after the decision of the Interministerial Committee at the Ministry for Social Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes dated 4 October 1922, to recognize the volunteer status of the participants in the 1875-1878 uprising based on two witnesses. The published list cannot be considered final, but in the absence of sources, it is the only one for now, and it is possible to correct it based on future research findings.*

Keywords: *Bosnia, 1875-1878 uprising, status, volunteer, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes /Yugoslavia.*